

ZAMAN VE MEKÂN BAĞLAMINDA DENİZ HAMAMLARI

Fatma Ahsen TURAN*

Giriş

Sosyolojiden mimarlığa, felsefeden sinemaya kadar çeşitli akademik disiplinlerde mekân, her disiplinin kendi kavramsal çerçevesi bağlamında farklı açılardan ve biçimlerde tartışılmıştır. Mekân çalışmaları, mekânda gerçekleşen toplumsal ve kültürel süreçleri anlamak, anlamlandırmak ve mekânsal dönüşüme ilişkin bir bilgi birikimi sağlamak için gereklidir (Ertürk, 2013: 3; Özgen, 2014: 113). İçinde tarihi ve kültürel kodları barındıran mekân, salt coğrafi alan olarak değerlendirilmemelidir, Mekânı doğru tanımlamak ve tanımak için de bu kodları doğru analiz etmek gerekir. Mekân, kültür ve insan arasındaki ilişki bu analizde göz ardı edilmemelidir.

Mekân, toplumun sosyal ve kültürel yapısına ayna tutmaktadır. Mekân bireyin sahip olduğu bu altyapı ile örgütlenir ve bu durum mekâna biçimsel olmaktan çok, mekân kullanımı ve düzeni ile yansır. Bireyin toplumdaki edindiği roller ve değer yargıları mekânda kendini tavır ve davranış olarak gösterir. Mekânsal davranışlar ile ortaya koyulan mahremiyet, güven duygusu, sosyalleşme, bireysel mesafelere duyarlılık, kimliğini yansıtma isteği gibi noktalar bireyin sahip olduğu toplumsal roller ve dünya görüşü ile ilişkili olup, mekân içerisinde bu durum somut bir görünüm kazanır (Örnek Büken, 2021: 77).

Bireyin mekânla ilgili yaşadıkları, aktardıkları, hatırladıkları, hatta artık onun için bir anlam ifade etmeyen hususlar toplumsal bağlam içinde anlam kazanır ve çözümlenebilir.

Mekânlara yüklenen anlamlar bireyler ve toplum arasında gerçekleşen iletişimin ve çevre-insan arasındaki etkileşimin en önemli unsurlarından birisidir. Fiziksel çevre, içinde yaşayanların geleneklerini, kültürlerini, değerlerini, yargılarını, dünya görüşlerini ileten ve etkileyen bir ortamdır ve pek çok anlamı bünyesinde barındırır. Mekâna yüklenen anlamlar zamana, duruma ve kişilere göre değişmektedir (Güleç Solak, 2017: 19).

Hatta “o zaman”ı ve o zamanki mekânı” değerlendirirken bağlamından koparıp değerlendirdiğimiz takdirde bazı hususların izahı güçleşir ve

* Prof. Dr. - Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara – TÜRKİYE fatma.turan@hbv.edu.tr (ORCID: 0000-0002-0645-6012)

mekân/vaka değer kaybeder. Mekânı veya vakayı geçmişten koparıp günümüze göre algılamak ve izah etmek yanlıgılar doğurur.

Dünyada Deniz Kültürü: Deniz Suyuyla Tanışmak

İnsanın denizin faydalarını keşfetmesi ve ondan istifade etme çabası 18. yüzyılda İngiltere’de ortaya çıkmış başta Fransa olmak üzere diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. Avrupa halkı 18. yüzyıldan önce de sistematik ve daimi olmasa da denizden istifade etmiştir. Avrupa’da serin suyun iyileştirici özelliğe sahip olduğu inancı hâkim olduğundan deniz banyosu ve yüzme, sağlık ve tıbbi tedavi ile bağdaştırılmıştır (Kidwell, 1969: 5). Richard Russell, deniz suyunun tıbbi özellikleri üzerine önemli çalışmalarda bulunmuş ve hastalıkların tedavisinde deniz suyu kullanımının önemine dikkat çekmiştir. Deniz suyunun insan sağlığı için faydalı olduğu ve bazı hastalıkların tedavisinde etkili olduğu fikri kabul görmüş ve Russell’in sahile kurduğu kliniğine dünyanın her yerinden insan gelmiştir. George C. Lichtenberg’in Russell’in kliniğini ziyaret ettikten sonra (1793) gözlemlerini kaleme aldığı yazı, (URL-1) deniz hamamları fikrinin dünyaya nasıl yayıldığını göstermesi bakımından oldukça önemlidir (Şepitci, 2019: 19). Avrupa’da insanlar denize girmek hususunda çeşitli yollara başvurmuşlardır. Lichtenberg’in verdiği bilgilere göre, denize “bath machine” denilen, iki veya dört tekerli kabinlerle girilmekteydi. Banyo makineleri, insanların denize girebilecekleri, çatısı ve duvarları olan bir çeşit at arabası biçimindeki araçlardı (Şepitci, 2019: 19). Bu banyo makineleri, denize girmek için bir vasıta olmasının yanı sıra girenlerin mahremiyetini ve güvenliğini sağlamak amaçlı kullanılmaktaydı.

Denize girmek için birtakım kurallar da tanzim edilmişti. Erkekler ve kadınların giyinirken ve denize girerken birbirlerini görmemesi için, ayrı alanlarda banyo makinelerinin kullanılması zorunlu kılınmıştır (Yağan, 2018: 81). Kraliçe Victoria döneminde İngiltere’de (1837-1901) kadınlar, denize girdiklerinde vücudu büyük miktarda örten “Viktoryan” tarzı denilen yüzme giysilerini kullanmak zorundaydılar (Collins ve Martin, 2005: 256). Daha sonra da kadınlar denize girme kurallarına riayet ederek korsajlı, kapalı boğazlı, dirseklere kadar kollu, geniş ve kasnaklı koyu renk elbiseler ve siyah çoraplar giymişler (Emiroğlu, 2001: 542) ve bone kullanmışlardı.

Avrupa ve Amerika kıtasında deniz makineleri yaygınlaşmış, deniz makineleri İngiltere sahillerinde de 20.yüzyılın başlarına kadar kullanılmaya devam etmiştir. Daha sonra kadın ve erkeklerin birlikte denize girme serbestliği tanındığında da zamanla ortadan kalkmıştır (Gül, 2019: 75).

Osmanlı Coğrafyasında Deniz Hamamları

Osmanlı Coğrafyasındaki deniz hamamlarından ilk olarak Evliya Çelebi’nin Seyahatname’sinde bahsedilmektedir. Evliya Çelebi, İstanbul hamamlarından bahsederken kaptanlara mahsus deniz hamamından, Langa deniz hamamından ve Eyüp’teki deniz hamamı ve mesiresinden

bahsetmektedir. Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre insanlar, adeta deniz yarattığı gibi mavi futalar (peştamal) ile yüzmektedirler (Evliya Çelebi, 1996: 137, 169, 206; Beyoğlu, 2004:54). 1781 tarihli bir belgeden de İstanbul'da Davud Paşa iskelesi yakınlarında deniz hamamı çeşmesinin bulunduğunu öğrenmekteyiz (Beyoğlu, 2004: 55). Kaynaklarda deniz hamamlarının kullanımıyla ilgili 18. yüzyıla işaret edilmesine rağmen deniz hamamlarının sistematik bir şekilde inşa edilmesi ve kullanılması 19. yüzyıldır.

1872 yılında tutulan kayıtlara göre de İstanbul'da yirmi sekizi kadınlara, otuz dördü erkekler mahsus toplamda altmış iki deniz hamamı bulunmaktadır (Beyoğlu, 2004: 59). Deniz hamamları Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar da faaliyetlerini sürdürmüştür. Ernst Cassirer (1997: 60), her canlı, belli bir çevrede yaşar ve yaşamını sürdürebilmek için sürekli olarak çevreye uyum sağlaması gerekir demektedir. Deniz suyunun şifa olması sebebiyle Osmanlı toplumu da deniz banyolalarıyla tanışmış ve kısa sürede deniz hamamları inşa edilmiş, kıyafetten, sair kurallara kadar uyum sağlanmıştır. Deniz hamamları Osmanlı toplumundaki sosyal kültürel yapı değişikliğinin de bir göstergesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

Mehmet Mazak (2010: 69), deniz hamamları için “İstanbul halkının denize girerek yüzme ve serinleme ihtiyacını karşılamak üzere dönemin sosyo-kültürel yapısına uygun denizde, kazıklar üstünde ahşap, suya dayanıklı çürümez kerestelerle ergonomik olarak dizayn edilen yapılardır.” demektedir. Deniz hamamlarının inşa edilmesi ve denize girilmesi Mazak'ın söylediği gibi sadece yüzme ve serinleme ihtiyacından kaynaklanmamıştır. Durumu Refik Halit'in (2009: 93), “Denize ilaç yutar gibi girdik. Yirmi bir banyo tam tedaviydi. Yalnız eyyamı bahur denilen sayılı sıcak günlerde güneş vurur ve çil basar diye denize giren olmazdı. Deniz, adeta hesapla, damla ile alınan bir zehirli ilaçtı; doktor muayene edip izin vermeden tene sürülmezdi.” sözleri denize girme sebebini izah etmekteydi.

İstanbul, sayıca pek çok deniz hamamına sahip olmasıyla önem arz etmektedir. Ayrıca deniz ya da nehir olan her yerde deniz hamamları kurulmuştur. İstanbul'da Ahırkapı, Bakırköy, Bebek, Beşiktaş, Beykoz, Beylerbeyi, Bostancı, Büyükkada, Büyükdere, Çaddebostan, Çatladıkapı, Çengelköy, Davutpaşa, Haydarpaşa, Heybeliada, İstinye, Kabataş, Kadıköy, Kartal, Kuleli, Kumkapı, Kuruçeşme, Maltepe, Moda, Ortaköy, Paşabahçe, Pendik, Salacak, Samatya, Tarabya, Tuzla, Üsküdar, Yedikule, Yenikapı, Yeniköy, Yeşilköy, Yenimahalle'de deniz hamamları bulunmaktadır. Atalay (2020), arşiv belgelerine göre Libro, Zahri, Antuvan deniz hamamları İtalyan ve Fransız tebaanın kullandığı deniz hamamlarıdır. Lasarina ve Galata Deniz hamamlarını da Fransız kadın tebaa kullanmaktadır, demektedir. Ayrıca Ege ve Karadeniz kıyıları ile Dicle gibi büyük nehirlerin kıyılarında da deniz hamamları inşa edilmiştir. Bu mekânların büyük bir kısmında gayr-ı Müslim nüfusunun çok oluşu dikkat çekmektedir. Osmanlı coğrafyasında özellikle

İstanbul'da deniz hamamlarının çokluğu bu mekânlara olan rağbet ve iltifatın da bir göstergesidir.

Deniz hamamları halk şiirine de konu olmuştur. Kalender adındaki halk şâiri Çardak İskelesi Yeniçeri Kahvehanesi¹ adına yazdığı yirmi kıtalık bir destanında İstanbul'un en eski deniz hamamlarından olan Çardak İskelesi deniz hamamının yaygın şöhretinden bahsetmektedir:

Kurulu kurbinde deniz hamamı
İstanbul'u tutmuş şöhreti nâmı
Görürsün üryan nice gül endamı
Her biri bir semtin mehpâresi (Koçu, 1966: 4439).

Deniz Üstü Küçük Mekânlar: Deniz Hamamlarının Fiziki Özellikleri

Reşat Ekrem Koçu'nun (1966: 4439) "kazıklar üstüne konmuş gayet muazzam bir ambalaj sandığına" benzettiği deniz hamamları umumi ve hususi olmak üzere iki çeşittir.

Birbirinden uzak, irtibatlı olmayan, mahremiyetini korumak için her türlü tedbirin alındığı bu yapılar, kullanma ve kurallar açısından Avrupa'daki deniz hamamları ile benzerlik göstermektedir. Günümüzdeki plajların ilk örnekleri olan bu mekânlara "Deniz Hamamı", "Derya Hamamı" veya "Deniz Banyosu" adı verilmiştir.

Hususi deniz hamamı genellikle yalı sahiplerinin kullanımı için yalıların önüne inşa edilmiştir.

Bunlar daha çok bir hamam odasını andıran, deniz üzerinde, süslü, zarif, ahşap kulübelerdir. Hususi deniz hamamı inşa edecek yalı sahipleri yetkili mercilerden izin almak zorundadır. Hamamın büyüklüğü ve dış görünümü yalı sahibinin zevkine göredir. Umumi hamamların tahtaları çürümesin diye havalar soğuduğunda sökülürken saray halkı ve yalı sahiplerinin hususi deniz hamamları daimi olarak kuruludur (Alus, 1950: 5).

Umumi (Halka Açık) deniz hamamlarının inşa edilişi ise hususi deniz hamamları ile aynıdır. Deniz hamamlarının sahille bağlantısı, iskele veya köprü ile sağlanmaktadır. Hamamların birçoğunda bir veya iki adet küçük pencere bulunmaktadır. Bazı deniz hamamlarında ise içerinin görünmemesi için pencere yoktur (Beyoğlu, 2004: 56). İnsanların yüzen veya yıkanan kişileri görmemesi için dış cephe ahşap kerestelerle kapatılmıştır. Hamamın alt tarafı ise denizle irtibatlıdır (Koçu, 1966: 4439). Etrafı çevrilmiş olan deniz hamamlarından erkekler ve erkek çocukları dışarı çıkıp yüzebilirken kadınlar iyi yüzme bilseler de dışarı çıkmazlardı çünkü hanımların dışarı çıkarak

¹ 56 kahvesi olarak anılan bir yeniçeri kahvehanesidir. Daha geniz bilgi için bak.: (Birsal, 2003).

yüzmesi yasaktı. Aynı zamanda erkeklerin de kadınlar tarafına geçmesi veya kadınlara ait olan deniz hamamlarının çevresinde yüzmeleri kurallara aykırı idi. Kayıkla deniz hamamları arasında gezen polisler, kurallara uyulması için gerekli uyarılarda bulunurlardı. Nizamı sağlayamadığı için de hamam işletmecisine de ceza yazılırdı (Şahin, 1994: 245; Fikret Adil, 1941).

Her hamamda birer sofa, kahvehane ve tuvalet bulunmaktadır. Tuvaletin giderinin deniz suyuna karışmaması için özellikle dikkat edilir. Kahvehanelerde de çay, kahve, gazoz, limonata gibi çeşitli içeceklerin yanı sıra yiyecekler de satılır. Hamamın önünde atlamaya ve jimnastik yapmaya yarayan trapez, halkalar ve ipler bağlıdır. Denizden çıkanların yıkanması için insan boyunda bir fiçi ve içinde bir maşrapa bulunmaktadır (Beyoğlu, 2004: 56, 65; Şahin, 1994: 245).

URL-2: Salacak Deniz Hamamı <http://www.Ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html/>
<https://twitter.com/KronikKitap/status/914863531299876864> (Erişim tarihi 10 Temmuz 2023)

Erkeklerle ve kadınlara mahsus hamamlar arasında en aşağı iki üç yüz adım mesafe bulunma zorunluluğu vardır. Bazı mahallelerde erkekler ve kadınlara mahsus ayrı ayrı deniz hamamları açılrsa da bazı mahallerde bir gün içinde sabah erkeklerle, öğleden sonra ise kadınlara tahsis edilen hamamlar olmuştur (Alus, 1995: 125). Kadınların rahat etmeleri sebebiyle kadınlara mahsus deniz hamamlarının hem işletme sahibi hem de çalışanları kadındır.

Deniz Hamamı Eğlenceleri

Kurulma amaçları önceleri sağlık ve yıkanma olan bu hamamlar her cinsten, her yaştan, her milletten insanın bir arada olduğu denizden istifade

ettiği, yiyip içtiği, eğlendiği mekânlar olmuştur. Deniz hamamlarında geçirilen vakitler hatıralara, hikâyelere, romanlara² da konu olmuştur. Deniz hamamları, deniz hamamlarından istifade eden insanlara, toplumun kültürüne ve ihtiyaçlarına göre şekillenmiştir. Deniz hamamları içinde bulunduğu kültürden bağımsız düşünülmemelidir. Mekâna gelenek ve görenekler, sosyal hayata bakış, dünya görüşü yansımıştır.

Osmanlı toplumunda mimarisi, hazırlıkları, eğlenceleri, ritüelleri ile köklü bir hamam kültürü mevcuttur. Özellikle kadınlar belli günlerde hamamlara gider; hem yıkanır hem de eğlenirdi. Hamamlara giderken bohça ve yiyecek sepeti hazırlayan kadınlar, aynı şeyleri deniz hamamlarına giderken de hazırlamışlardır. Eğlencenin yoğun olduğu deniz hamamları genellikle kadınlara mahsus olan deniz hamamlarıdır. Kadınlar çeşitli musiki aletlerini de yanlarında getirir, çalar oynarlardı, akşama kadar eğlence devam ederdi. Fal bakma ve baktırma da yaygın olan eğlencelerdendi (Aksel, 1977: 177; Evren, 2002: 49). Deniz hamamlarında itibar gören bir eğlence de halkın her zaman iltifat ettiği, keyifle seyrettiği Karagöz'dü. Karagöz Dergisinin 6 Temmuz 1928 tarihli 2119. sayısı da deniz hamamlarına ayrılmıştır.

Sermet Muhtar Alus, Akşam Gazetesindeki “Masal olanlar: Eski Caddebostanı ve Suadiye” (1932: 8) adlı yazısında Caddebostanı İskelesi'ndeki erkekler için kurulan deniz hamamı, hamamdan ziyade kahveye benzerdi. Tavla atılır, domino, barbut oynanırdı.” diye anlatmaktadır. Yine Sermet Muhtar, 11.6.1947 tarihli “Bir vakit ki hususi deniz hamamları” adlı yazısında Rıdvan ve Cavit Paşaların hususi deniz hamamlarından bahsederken kadınların yaptıkları helvalar, dolmalar ve eğlencelerden bahseder. Lohusa hamamına benzettiği kalabalığı da “basmadan deniz elbiseleri giymiş hanımların kiminde ud, kiminde tef, gelsin şarkılar, türküler. Kimi de dışarıda, su içinde şıkır şıkır oynamada.” diye anlatır. Alus, erkekler hamamındaki ilginç eğlencelerden de şöyle bahseder “paralılar ve cakacılar denize çil kuruşlar, ikilikler, çeyrekler atardı, çocuklar da denize dalıp paraları alırlardı.” (Alus, 1995: 225). Sermet Muhtar Alus'un deniz hamamlarına dair anıları bu mekânların bir zamanlar ne kadar canlı ve hareketli olduğunu gösterir. Mahalle kültürünün olmazsa olmazları olan seyyar satıcılar tarafından karpuz, mısır ve turşu da deniz hamamlarının çevresinde satılan yiyecekler arasındadır. Cezmi Ersöz'e göre (1987) insanımız kahve ve ev alışkanlıklarını deniz hamamlarına taşımışlardır.

² Deniz Hamamlarından bahseden roman ve hikâyelerden bazıları şunlardır: Ahmet Mithat Efendi, Ahmet Metin ve Şirzad; Ahmet Mithat Efendi, “Letaif-i Rivayat; Mehmed Celâl, Venüs; Hüseyin Cahit, Hayal İçinde; Mehmet Rauf Eylül; Osman Cemal Kaygılı, Deniz Hamamında Feci Bir Vaka; İzzet Melih, Tezat, vd.

Deniz Hamamlarının Mülkiyeti, İşletmesi ve Kuralları

İlk yıllarda deniz hamamlarının kurulup, işletilmesi Tersane-i Amire'nin görevleri arasındadır. Aynı kurum, denize girilecek halka açık yerlerin düzenlenmesi, deniz kazaları ve boğulmalardan da sorumludur. Tersane-i Amire, boğulmaları önlemek için özel alanlar dışında denize girmeyi de yasaklamıştı. Deniz hamamlarının 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul belediyesi tarafından kurulması, işletilmesi ve kiraya verilmesi söz konusu olmuştur (Gül, 2019: 81). Aynı zamanda deniz kenarında taşınmaz varlığı olan mal sahiplerine de deniz hamamları kurma ruhsatı verilmiştir.

Şûrâ-yı Devlet 28 Ağustos 1872'de aldığı bir kararla deniz hamamlarını Şehremaneti'nin sorumluluğuna bırakmıştı. Bundan yaklaşık üç yıl sonra da 14 Mart 1875'te de "Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname"³ yürürlüğe girmiştir (Şepitci, 2019: 32). Deniz hamamını inşa etmek, işletmek, deniz hamamından denize girmek, güvenliği sağlamak, nizamnamenin kurallarına bağlıdır. Bu nizamname ile umûma açık yerlerden denize girmek yasaklanmıştır.

Hususi deniz hamamları; yukarıda bahsettiğimiz nizamnamenin 2 ve 15. maddesine göre Şehremaneti tarafından verilecek ruhsat üzerine tesviye ve inşâ olunacaktır. Nizamnamelerin 3'ten 9'a kadar olan maddeleri de yapılacak deniz hamamlarının özellikleri hakkındadır. Ruhsat tezkiresi olmayanların yaptığı hamamlar yıkılacak, ceza verilecektir. Nizamnamenin 11. maddesine göre her hamama maaşı hamam kazancından tahsil edilmek üzere Şehremaneti tarafından bir çavuş tayin edilecek. Bu çavuşlar sarhoş ve ahlaksız kişileri hamama kabul etmeyecek ve nizama ve ahlaka aykırı hareket edilmesini önlemeye çalışacaktır. 12. ve 13. maddeye göre de hamamda hamam kıyafeti olmayan müşterilere ücreti mukabilinde verilmek üzere örneğe uygun kısa donlar (erkekler için deniz kıyafeti) lüzûmu kadar havlu ve peştemâllar bulundurulmalıdır. Yine 12. maddede yüzme bilmeyenlere de istedikleri takdirde yüzmeyi öğretmek için bir öğretmen bulunmalıdır, kuralı yer almaktadır. Bu kurallar deniz hamamlarına belli bir standart getirmiş, disipline etmiştir.

Deniz hamamları ile ilgili her sorunun cevabını içeren pek çok kitap yazılmıştır. Deniz Hamamı Risalesi'nde (1307/1891-92) İbrahim Cemal, deniz hamamlarına dair akla gelebilecek bütün sorulara detaylı cevaplar vermiştir. Metinde kimlerin, ne zaman, nerede ve nasıl deniz hamamlarına girmesi gerektiği bölümler hâlinde açıklanmaktadır.

Dr. Besim Ömer'in de "Su İle Tedavi ve Denizde Banyo" (1305/1889-1890), Hüseyin Hulki Bey'in "Deniz Hamamları ve Kimler Girmelidir?"

³ Umumi Deniz Hamamları Hakkında Nizamname'nin tam metni için bak.: (Şahin, 1994: 249).

(1310/1892-1893), Selâhaddin Ali'nin (1324/1918) "Hamamlar: Deniz Hamamları ve Denizde Banyo", Celal İsmail Paşa'nın Deniz Havası ve Hamamları (1317/1901-1902), [Adanalı] Ahmed Şükrü'nün Denize Kimler Girebilir? (1322 /1906), Seyfeddin'in "Denizde ve Nehirde Yüzmek Fenni" (1318/1903), Said'in Yüzme Muallimi (1327-1328/1912) adlı eserler vd. deniz hamamlarına artan ilginin bir göstergesi olmuştur.

...kötürülüp ömürcek eği buldurulmuş ve yacasan kalbine konmuştu.

Cavit paşanın deniz hamamı

Müftü Sermet paşa, büyük bahaneli Maklebi Mahalleden arkadaşlarıyla, Alpleri de binelerinden biri cümleler, Erkekler çayına, harım takımının yazın Ambedem otururdu Paşa o tarafa adının atama, Yıldızdan ayrılmış.

Büyük eğil, büyük yaveri ve de Başkanlığında İsmaila eren Cavit paşa İstanbulda büyükler yapılmış ki bunların en büyükü şimdiki emaci Kihem Feray veresindendir. Anca denizdeki deniz mesafesinde büyükler getirilir, küçük hissindeki sulu her gün bir deniz hamamı kurulurdu. Büyükler ancak eren, en iyi olacak kadar. Bu zalim de aksi epe de:

— Bu bahaneler getiriyor. Hala kile evine bembes, kapı kapalı, içinde bekleyen bekleye tembih ediyor, Allah akıntı, burunları diye dışarıya, saçlarını giril, kalmaktar.

Yakında dedim İstanbul'un en iyi sonuydu. 12 sene var, yağın. Bir kinci üstü anıranın, ananın, dayadelerin de yamurca, büyükler Bostancıya Hamama varlık, (gel gel) kapıya vardık. Müftü paşanın bostancı, göleri ken canak, geyik iki yıl boğul — ya Arnavut, ya da Bostancı mutlak —, kapıya açtı. Her birer gövme, yakaraktan aşkına dudu sürüp, ceterli dilde:

— Bu her de beraber bir Hamam paşasıyla beraberden (okuduğumca etkiledim avatırın) Tarpuz tarlaları bekleyen bir Arnavudun karpuzun karpuz olan Müftü paşanın başka erak buraya girmeli demesi mi belki, gülmeye sebep:

— Otmak bırakmam, bostancı doket diye betelmede.

Bostancıya vücutta Paşa terliği, eğil, her her gün büyük paşanınca. Halkın giderek Anık evinde kapılmı sınımda katvılamam. Her deri bir anlık olup çıkınam. İlerlet yerin, kurtuldu, bostancıya İsmaila uğradı da herifi yola girdi.

URL 3: <https://core.ac.uk/download/pdf/38314685.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2023)

Sermet Muhtar Alus, "Bir Vakit ki: Hususi Deniz Hamamları", *Akşam Gazetesi*, 11 Haziran 1943. (Taha Toros Arşivi)

Sonuç

Emiroğlu (2010: 14) Osmanlı coğrafyasındaki deniz hamamları için “Türk toplumsal yapısı ve gelenekleri ile bağdaştırılarak üretilmiş bir çözümdür.” ifadesini kullanır. Osmanlı coğrafyasındaki deniz hamamlarının Avrupa’daki örnekleri ile büyük ölçüde benzerlikleri mevcuttur. Ancak deniz hamamları, Osmanlı coğrafyasında sosyal, kültürel ve ekonomik şartlar sonucunda yeniden biçimlenmiştir. Deniz hamamları adeta içinde bulunduğu toplumun kültürel özellikleri ile giydirilmiş ve süslenmiştir. İnsan; ihtiyaçlarına, temayüllerine göre mekânı değiştirme ve zenginleştirme vasfına sahiptir. Deniz hamamları özellikle kadınların toplandıkları, denize girdikleri, vakit geçirdikleri ve eğlendikleri bir mekân olmuştur. Bu mekânlar, bireyin en tabii hakkı olan mahremiyet, gözden ıraklık ve güvenli olma özelliklerine de sahiptir. Küçük, sade ve basit gibi görünen bu yapılar istifade edildikleri dönemde, gelenlerin bütün konforunun ve güvenliğinin düşünüldüğü ve sağlandığı yerlerdir. Deniz hamamları hakkında tanzim edilen nizamnameler, dolayısıyla kurallar neticesinde bu mekânların kullanımı ve denetimi oluşturulmuş ve işletilmiştir. Denize girmek için uygun olan sahiller tespit edilerek, insanların deniz hamamlarından denize girmeye yönlendirilmesi, insanların can güvenliğini sağlamanın yanı sıra sahillerden istifade etme hususunda da sınır ve kurallar getirmiştir. Deniz hamamlarında insanların can güvenliği için azami tedbirler alınmıştır. Bu mekânlarda sadece insanlara ihtimam gösterilmemiş, aynı zamanda deniz suyunun da temiz kalmasına, kirlenmemesine dikkat edilmiştir. Deniz hamamları, mekânı kullanma disiplini ve denetimi açısından başarılı örnekler arasında yer alır. Deniz hamamlarındaki eğlenceler de kültürel sürekliliği, mekân ve kültür ilişkisini gözler önüne sermektedir. Tarih boyunca toplum ve mekân, mütemadiyen karşılıklı olarak etkileşim içinde olmuştur.

KAYNAKÇA

- Aksel, M. (1977). *İstanbul’un Ortası*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Alus, S. M. (1947). Bir Vakit ki: Hususi Deniz Hamamları. *Akşam Gazetesi*, 11 Haziran 1947.
- Alus, S. M. (1950). Eski Deniz Hamamları. *İstanbul İçin Şehrengiz*, İstanbul, 125-129.
- Alus, S. M. (1995). *İstanbul Kazan Ben Kepçe*. (ed. Necdet Sakaoğlu), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atalay, E. (2020). *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Kadın ve Kadının Sosyal Hayattaki Rolü*. Erzurum: Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.

- Beyoğlu, S. (2004). Osmanlı Deniz Hamamları. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S. 5. Yıl 3, 53-73.
- Birsel, S. (2003). *Kahveler Kitabı*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Cassirer, E. (1997). *İnsan Üstüne Bir Deneme*. (Çev.: Necla Arat), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Collins, T., Martin J. & W. Vamplew (2005). *Encyclopedia of Traditional British Rural Sports*. Oxon: Routledge.
- Emiroğlu, İ. (2010). *Konya'da Hamam Kültürü ve Kullanım Eşyaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Emiroğlu, K. (2001). *Gündelik Hayatımızın Tarihi*. Ankara: Dost Kitapevi.
- Ersöz, C. (1987). Osmanlı Erkeğine Has Bir Serüven Yeri: İstanbul'un Deniz Hamamları. *Cumhuriyet Gazetesi*, 30 Ağustos, 15.
- Ertürk, M. (2013). *Mekânın Diyalojisi: Kent Mekanı Kent Öznesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültürel İncelemeler Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi.
- Evliya Çelebi, (1996). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, I, (Haz.: O. Ş. Gökyay), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Evren, B. (2002). İstanbul'un Deniz Hamamları. *Türkler*, C. 15, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Fikret Adil (1941). Deniz Hamamından Plaja. *Tan Gazetesi*, 9 Ağustos
- Gül, H. İ. (2019). Osmanlı'da Deniz Hamamları İşletmesi. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi* Cilt 4, Sayı 7.
- Güleç Solak S. (2017). Mekân-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 1, 13-37.
- Koçu, R. E. (1966). Deniz Hamamları. *İstanbul Ansiklopedisi*, C. VIII, 4438-4442.
- Koçu, R. E. (1972). Eski İstanbul'un Deniz Hamamları. *Hayat Tarih Mecmuası*, Sayı 8 (Eylül 1972), 20-22.
- Kidwell, C. B. (1968). Women's Bathing and Swimming Costume in the United States. *United States National Museum Bulletin* 250
- Löschburg, W. (1998). *Seyahatin Kültür Tarihi*. (Çev.: J. Traub), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Mazak, M. (2010). *Boğaziçi ve Kayık Kültürü*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

- Örnek Büken, N. (2021). Ankara Tarihi Şengül Hamamı Özelinde kadınlar Hamamının “Mekân-Kadın İlişkisi” bağlamında Çağrıştırdıkları Üzerine. *Bilim ve Ütopya*, Sayı 328.
- Özgen, Ö. (2016). Kültürel Miras Kapsamında “Türk Hamamı” Üzerine Bir İnceleme. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, Sayı 42/Bahar.
- Şahin, K. (1994). Deniz Hamamları. *Vakıflar Dergisi*, (13), S. 248.
- Şepitci, T. S. (2019). *Cumhuriyet Döneminde Gündelik Hayat: Yaz Mevsimleri (1928-1938)*. Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Yağan, N. B. (2018). İstanbul’da Denize Girme Alışkanlığının Mekâna Yansıması: Deniz Hamamları. *Mimarist*, S. 61, 77-83.

İnternet Kaynakları

- URL-1: G. C. Lichtenberg. Warum Hat Deutschland Noch Kein Grosses Öffentliches Seebad? https://www.Lichtenberg-Gesellschaft.De/Leben/L_Wirk_Gtc.Html (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2023)
- URL-2: Salacak Deniz Hamamı <http://www.Ottomanhistorypodcast.com/2014/02/ottoman-empire-beaches-bathing.html> (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2023)
- URL 3: <https://core.ac.uk/download/pdf/38314685.pdf> Sermet Muhtar Alus, “Bir Vakit ki: Hususi Deniz Hamamları”, *Akşam Gazetesi*, 11 Haziran 1943. (Taha Toros Arşivi) (Erişim Tarihi: 10 Temmuz 2023)